

Proces pomenovania a premenovania

geografických lokalít je významne ovplyvnený históriou, spoločensko-politickými a **kultúrnymi zmenami**. Zamerali ste sa niekedy na pátranie po pôvode vlastných podstatných mien, predovšetkým ulíc a obcí na území Slovenska? Pracovný list stojí na prieniku viacerých školských predmetov, predovšetkým slovenského jazyka a literatúry, dejepisu/histórie, prírodopisu, regionálnej výchovy, občianskej náuky a geografie.

Etymológia je historická jazyková disciplína, ktorá skúma pôvod, prvotný význam a históriu slov. Vo veľkej miere sa pri nej používa porovnanie príbuzných jazykov a staršia podoba jazyka. Súčasná spisovná podoba jazyka je kodifikovaná. Základom spisovného slovenského jazyka sa stal predovšetkým ľudový kultúrny jazyk rozvíjaný najmä v ľudovej slovesnosti, konkrétne na základe štúrovskej kodifikácie založenej na kultúrnej stredoslovenčine (Náuka reči slovenskej, 1846). Kodifikácie sa netýkala len slovná zásoba, ale aj jazykové pravidlá. Základná podoba spisovnej slovenčiny bola neskôr modifikovaná hodžovsko-hattalovskou reformou (Krátka mluvnica slovenská, 1852) a Czambelovou kodifikáciou (Rukoväť spisovnej reči slovenskej, 1902). V porovnaní so starším prirodzeným utváraním sa jazyka ide v prípade kodifikácie o viac umelé nastolenie záväznej podoby jazyka a jeho noriem. Jazyk ako živý kultúrny systém sa mierne mení aj naďalej.

1 Meno

Pri pomenovaní rastlín a živočíchov sa často vychádzalo z pôvodných a dlho tvorených **ľudových názvov**. V prípade rastlín sú dokonca známe prípady, keď sa vedci snažili zaviesť nové mená, no nie vždy sa ujali medzi širšou verejnosťou (napr. preberanie českých a poľských názvov rastlín v knihe Května Slovenska od Gustáva Maurícia Reussa z roku 1953). Tie sa predsa len v povedomí ľudí formovali dlhý čas a názvy boli väčšinou vyvedené z hlavných znakov rastliny. Mená boli často **zložené z dvoch slov**, napr. kozia noha. Oficiálne slovenské pojmoslovie bolo kodifikované až v rokoch 1948 – 1950. Neskôr nastali ešte ďalšie úpravy, odstránili sa napríklad dvojslovné pomenovania a **nahradili sa jednoslovnými**, napr. kozia noha na kozonoha, vranie oko na vranovec a pod. V niektorých prípadoch to viedlo až ku kurióznym menám, napr. brusnica čučoriedková alebo višňa čerešňová. Mená autori zmenili hlavne preto, aby ešte lepšie vystihovali znaky a vlastnosti rodu či druhu rastliny.

Úlohou žiakov je podľa výrazných znakov a charakteristík prírodných druhov určiť ich názov. Žiaci sa pritom nemusia striktno vytvoriť správny názov druhu, ale vymyslieť na základe výrazných znakov aj svojské mená a pri prezentácii ich odôvodniť.

Tvorba názvov rastlín a živočíchov, ktoré sú predmetom prvej úlohy sa však ako odborné názvy utvárali trochu iným spôsobom.

Odpovede

pre ZŠ: **A** – trasochvost, **B** – kopytník, **C** – tanečnica
pre SŠ: **A** – belorítka, **B** – smrťihlav, **C** – lomikameň

2 Priezvisko

Priezviská vznikli ako rozlišovacie pomenovania ľudí. Často bývajú odvodené od pôvodu, prezývky, remesla i od národov, ktoré na naše územie prichádzali. U nás sa začínajú priezviská objavovať približne **od 15. storočia**, no boli vtedy skôr vo forme **určenia pôvodu**, napr. Ján z Klokočova. Priezviská ako ich poznáme dnes sú známe až z neskorších čias, napr. Krajčír, Husár, Kočíš a pod. Potreba „druhého mena“ vznikla ako dôsledok neustáleho rastu populácie.

Priezvisko však neslúžilo len ako poznávací znak, ale dávalo informáciu aj o rodovej príslušnosti a rodinnej povesti. Na základe kovospracujúcich remesiel je utvorených mnoho priezvisk, napr. Goldschmidt (zlatník) alebo Eisner (železiar). Častá nemecká alebo maďarská forma priezviska má na území dnešného Slovenska odôvodnenie hlavne v **nemeckej kolonizácii** od 12. storočia a v uhorskom a neskôr rakúsko-uhorskom štátnom zriadení do roku 1918.

Priezviská sa už dnes vyskytujú aj v slovenskom prepise podľa slovenskej výslovnosti, napr. Šuster, Štraus, Šindler atď. Prepisovanie alebo dokonca **prekladanie priezvisk** sa dialo väčšinou po zmene štátneho zriadenia, napríklad po rozpade Rakúsko-Uhorska a vzniku prvej Československej republiky v roku 1918. Takáto rozsiahla zmena priezvisk sa udiala počas druhej svetovej vojny, keď slovensky znejúce priezviská mali zabezpečiť ochranu pred perzekúciami.

Preklady priezvisk

Schuster – obuvník; Molnár – mlynár; Bauer – roľník, staviteľ, sedliak; Német – Nemeč; Strauss – pštroš; Orságh – krajina, štát

3 Mestá a kraje

Podobnou zmenou ako priezviská prešli aj niektoré mestá a aj keď väčšina z pomenovaní mala viacero verzií podľa národnosti ich obyvateľov. **Väčšina názvov miest** sa po druhej svetovej vojne **ustálila na slovenskej forme**. Početné nemecké kolónie žili predovšetkým v banských mestách a na východe Slovenska. Viaceré obce na južnom Slovensku si maďarský ekvivalent názvu zachovali doteraz.

Úlohou žiakov je zistiť slovenskú verziu názvu mesta prečítaním, prípadne zo zdrojov uvedených v odporúčanej literatúre.

Odporúčaná literatúra

- › Slovník miest a obcí Slovenska, slovník na stránke www.slovniky.juls.savba.sk

Odpovede

Preschau (nem.) – Prešov; Trenczén (maď.) – Trenčín; Kremnitz (nem.) – Kremnica; Gölnitz (nem.) – Gelnica; Kassa (maď.) – Košice; Leutschau (nem.) – Levoča

4 Zmena mena

Podľa významných dejateľov boli hlavne po roku 1948 premenované aj iné slovenské mestá, napr. Parkany na Štúrovo, Guta na Kolárovo, Čeklís na Bernolákovo, Slovenský Meder na Palárikovo a pod.

Pomenovávanie ulíc, obcí a geografických lokalít **menami významných osobností** je dôležitou súčasťou kultúrnej pamäti národa. Takýmto spôsobom sú osobnosti a ich činy pripomínané v každodennom živote obyvateľov krajiny. To vysvetľuje aj prečo nemáme v štáte ulice, obce a lokality pomenované podľa osobností, ktorých činy sú považované za negatívne z hľadiska histórie národa. Nemusí to však platiť úplne a nájdeme aj niekoľko ulíc, ktoré môžu byť pomenované podľa kontroverzných osobností, napr. Andreja Hlinku (Hlinkova ulica, Hlinkovo námestie a pod.)

Úlohou žiakov je prečítať si uvedený text a nájsť podčiarknuté slová v názvoch ulíc, obcí alebo geografických lokalít. Ďalšími časťami úlohy je považovať nad tým, prečo sa takéto názvy zachovali a zároveň prečo sa nezachovali po osobnostiach vyznačených modrou farbou.

V poslednej úlohe ide o vlastnú samostatnú prácu – pátranie žiakov vo svojom bezprostrednom okolí s cieľom zistiť pôvod názvov ulíc, obce prípadne geografických lokalít. Zadanie môže prebiehať aj formou skupinovej práce, či triedneho projektu s diskusiou a porovnaním zistených výsledkov.

národné – Národná ulica, Námestie SNP, Ulica SNP

29. augusta – Ulica 29. augusta

československá – Československá ulica

židovského – Židovská ulica

československých parašutistov – Ulica československých parašutistov

Gabčíka – vodné dielo Gabčíkovo-Nagymaros podľa obce Gabčíkovo v okrese Dunajská Streda (predtým Böss, Beš, zmena v roku 1948 podľa spomínaného Jozefa Gabčíka)

partizánske – Partizánska ulica, Ulica Partizánov, vrch Partizán pri Fačkove, obec Partizánske v Trenčianskom kraji (pôvodne osada v obci Šimonovany premenovaná r. 1948 na Baťovany podľa rodu Baťovcov, ktorí tu vybudovali a viedli podnik na výrobu topánok, zmena v roku 1949 na počesť partizánov)

Nálepka – Nálepková ulica, obec Nálepko v okrese Gelnica (pôvodne Vondrišiel, zmena v roku 1948 na počesť Jána Nálepku)

Golian – Golianova ulica, obec Golianovo v okrese Nitra (pôvodne Lapašské Ďarmoty, zmena v roku 1948 na Golianovo na počesť Jána Goliana)